

MGA TULTULANEN HU MGA MAGULANG

MGA NANANGENEN

MGA BASAHAN

MGA ANTUKA

Stories of the Elders

BINUKID

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS - Philippines, Inc.
TRANSLATORS 1983 PUBLISHERS

Published
in cooperation with the
Bureau of Elementary Education
and the
Institute of National Language
of the
Ministry of Education, Culture and Sports
Manila, Philippines

Published Under the Sponsorship
Translators' Association of the Philippines
and
Mga Manunulat ha Bukidnon

Binukid
FOLKTALE BOOK

01.21-683-5.35C   54.150P836031N
Printed in the Philippines
SIL Press

PAUHANG SALITA

Ang isang katangiang masaaabi tungkol sa Pilipinas ay ang pagkakaroon nito ng iba't ibang pangkat etniko na nag-aangkin ng kani-kanilang wikang katutubo. Gayon man, ito'y hindi naging balakid sa pag-unlad ng banas, bagkus nagpatibay pa ngsa pagbubuklod at pagkakaisa ng mga mamamayan tungo sa pagkakaroon ng isang diwang panlahat.

Ang aklat na ito ay isa sa serye ng ganitong uri ng mga babasahing inihahanda para sa higit na ikalilinang ng mga kaalaman, kakayahang, kasanayan, pagpapahalaga at pagmamahal sa sariling wika ng mga mag-aaral.

Sinikap na malakipan ang aklat ng mga paksang inaaakalang magdudulot ng malaki at makabuluhang kapakinabangan sa mga gagamit nito. Sa paghahanda ng mga ito'y isinaalang-alang ang mga pangkalahatang layunin ng bansa. Isinaalang-alang din ang mga pangkasalukuyang pangangailangan ng mga mag-aaral sa pagpapalawak at pagpapayaman ng kanilang talasalitaan, paglinang ng kakayahang gumamit ng wikang gamitin at wastong pagaulat nito. May inilakip ding mga pagsasanay na inaaakalang makatutulong sa mabisang pag-aaral ng wika. Matitiyak na ganap na nilang natutuhan at nauunawaan ang wika kung ito'y buong katalinuhan na nilang natatalakay sa klase at naiuugnay o nagagamit sa tunay na buhay.

Buong pagmamalaking inihahandog ng Ministri ng Edukasyon, Kultura at Palakasan ang aklat na ito taglay ang matapat na hangarin at mithiing lalo pang mapataas ang uri ng edukasyon para sa di marunong bumasa at sumulat sa pamamagitan ng pag-aaral ng kinagisnang wiks. At inaaahan din sa gayon ang madaling pagkatuto ng wikang pambansa.

Onofre D. Corpuz
Ministro ng Edukasyon, Kultura at Palakasan

PUUNAAN

"Madakel ha Buntud," iyan haini kahulugan hu lalang ha Bukidnon. Mailing hukatangkaw taini ha mga buntud na iyan man daan sa kasaysayan hu mga etaw duun taini. Amin dan kaugalingen ha mga batasan daw kinaiyahan ha angay dan ipatangkaw daw ipasigarbu ta huda din man sambayi daw lawata duun hu duma. Sa kadagway hu nanangen din daw mga tultulanen na iling daan hu kadagway hu kalasan din. Mga nanangen matenged kay Agyu, Banlak, Bataay, mga hari, mga madagway ha laga, mga tagbis daw duma pa, mga tultulanen mahitenged hu mga ngadan hu mga banuwa, saini na kandin gayed hu mga laas ta Bukidnon.

Sa mga husayen daw sa kagdatu, migpuun ku pandayaen sulsugen, diya pa gayed ki Apu Agbibilin, sa nasama ha etaw su lenepan sa bugta daw si Apu Katalina, sa asawa din. Migtima haini sidan diya ta Tan-awen, diya ta igsabang ta Amusig ta Tagulwan. Sa una ha husayen na daw su husayen dan sa walu ha bata dan ha maama, ha inpaasawa ku walu daan ha bata dan ha bahi diya ta kaulu ta Tagulwan, aman pigngadanan haini ha Talagbuhan. Duun daan taini migtalagbu daw mighusay sa mga datu ta Lanaw, daw mga datu ta Bukidnon ta daw mahusay sa lidu. Isan iman na tagtengdanen pa haini ha lugar.

Sa sabuwa pa ha tagtengadanen ha lugar na iyan sa Piddiwatahan, diya ta Tagulwan, ubay ta Maluko. Duun taini tagpangampu sa mga laas ku amin dalu daw hadi makadayun. Tatulu buuk ha manuk sa iga'lulan hu gakit daw igpaanud ta wahig ta Tagulwan, daw mauwit dan da sa dalu liku diya ta libaba. Mga datu mailing kay Apu

Bekbeken, Apu Manbalintus, Apu Balagen, Apu Manbairan, Apu Deya-deya, iyan haini sidan mga nauna ha mga datu ha migdadatu daw mga manghuhusay.

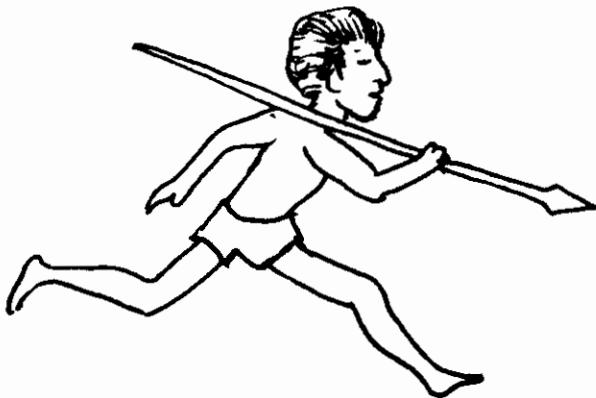
Saini ha alan, na kandin hu banuwa ta Bukidnon mailing ha sa mga bubungan daw mga buntud na kandin daan. Duun taini ha libru na mabasa taw sa pipila ha nanangen, mga antuka, daw mga basahan ha kabilin hu mga gin-apuan taw ha angay taw gayed ikapasigarbu daw pandayaan ha hadi malaag, malipatan daw makalebeng paglabay hu mga kapanahunan.

Temenged hu adagi ha gagaw dan hu inikagiyán dan, amin mig-ila hu panahun dan pagsulat taini ha mga tultulanen hu mga magulang. Iyan haini mga ngadan dan: Manuel Himaus, Floro Carlos, Flor Dagahay, Johnny Dumala, Conrado Yandong, Haydee Zenaida Binayao, Rogelio Binayao, Helene Dagahay, Zaide Ebisa, Odissima Suclatan, Aida Binayao daw Quezonello Binayao.

**Mga Manunulat ha Bukidnon
Malaybalay, Bukidnon
May, 1983**

SA MGA TAGU

Puunaan	-
Balingag ha Punganan	1
Su Buaya ha Kinaen	6
Mga Basahan	13
Tangkulan	15
Pinidyaan ba Nakaasawa	22
Imba Kaliga sa Mata hu Maya	27
Si Judimu ha Engey-engey	35
Alagasi ta Amusi	42
Imba Kangadani sa Mangima	44
Mga Antuka	48
Pigsalepingan hu Kabayu	51

BALINGAG HA PUNGANAN

Sa bata ha nauyag ta daw matay da. Iyan ngadan din si Punganan, si inay din na iyan si Insay. Duun sidan tagtima hu lawig-lawig ha kagas diya ta kalasan gaun su anay. Malegen sa pagkauyag dan ta huda ayuwa agkatimuan hu kauyagan dan ta hagpa da daw paku sa tagkan-en dan aldaw-aldaw.

Su makatuen-tuen en si Punganan na nanginginsa ki inay din ha migyanaen, "Hindu diay si amay ku."

Kagi hi inay din, "Minatay en ta pigkagat hu usa."

Nanginginsa en paman si Punganan, kagi din, "Inu diay sa talabahu din su duun pa."

Kagi hi inay din, "Iyan da talabahu din sa kagpangasuwa, ku pakatimu na agdiya ta banuwa daw igbaylu din sa usa hu kalambegas." Iyan haen pagkauyag dan su anay.

Aman su taglangkawa en si Punganan ba magasa daw bå su bata pa sa hena-hena din, minikagi si inay din ha tagyanaen, "Es, magtuen kad man, Punganan, hu pagtalabahu ta daw mauyag ki."

Kagi hi Punganan, "Inu man sa buhaten ku, iyan da katun-an ku sa kaen daw tiduga."

Su makapila ha aldaw na duminiya si Insay ta banuwa na nakatimu hu asu ha agkailing da ku asu dan gaun. Sabuwa ha aldaw na minikagi si Insay diya ki Punganan ha migyanaen, "Dumahen nu iman sa asu diya ta kalasan daw makatuen ka daan hu pagpangasu."

Tuminuu labi si Punganan ta kabaya ag-aha hu usa, tiniang din en su bangkaw ha kabilin daw intakles din su gumaen, pigpanata din su asu daw pahip-hipanaw. Su diya en si Punganan ta taneb na luminakay en su asu din. Su

makadibaluy en si Punganan ta bubungan na
nakahiwal da su asu din.

Kalugay-lugay na amin din naaha ha maputi
duun hu batang. Taghena-henaay si Punganan ku
inu sa ngadan taen ha naaha din, nakahena-hena
ha muli ta manginginsa ki inay din.

Aman su makauli en na nanginginsa hu kagi
din, "Inu gid haen sa naaha ku ha bå su mga
talinga ha duun hu batang."

Tuminubag si Insay, "Tayubu sa ngadan
taen, maayad en daan haen agkan-en."

Linikuhan saguna hi Punganan su tayubu ba
huda din en katul-tula su inagiyen din anay.
Duun en nakahiwal hu batang ha amin duun
patiyukan ha migkapet. Matag din en inubayi
ta igkuwa din ha manguhed pa ha tayubu,
taman-taman pa mabugkal daw panegeda sa weleng
din daw sa alima din na nakapangulahi sa
nakapulaguy pauuli diya ta lawig. Aman su
makauma en na naaha hi Insay sa weleng hi
Punganan ha luminebag daw sa alima din, na
nanginginsa hu kagi din, "Nainu ka, Punganan."

Kagi hi Punganan, "Pinangagat a hu
tayubu." Daw sul-suliya hi Insay na naaha
din ha ben minutu hu baslay sa weleng ku bata
din.

Kagi hi Insay, "Patiyukan man diay sa naneged ikaw," human paman si Punganan nakaagala.

Makapila ha aldaw na huminepa en sa weleng ku malaki na kagi din, "Manimales a ku patiyukan."

Kagi hi inay din, "Puhagen nu labi ta maemis sa dega taen, basta umawa en sa langgam duun hu balay din na matimu nud sa dega din."

Nangandam en si Punganan ta tagpuhag kun. Minipanaw dayun si Punganan ba huda din en paman katulen sa inagian din anay, na duun nakahiwal hu batang ha amin taglendig ha laas-laas ha saladeng. Nangen din ha iyan en su patiyukan, matag din en pigluluda daw tinutudan su namu daw isab-it diya ta sungay ku saladeng na su maebelan en su usa na nakapulalaguy ha nauwit din su namu. Saguna inaha hi Punganan sa napun-an ku saladeng, naaha din sa pisa ha natang-uy nangen din ha iyan en dega, matag din en tinubluk daw dilai. Tuminimu dayun hu nangkabanay ha lakap daw din isaluk daw pauuli. Aman su aghinguma en diya ta lawig na ben sa gemen-gemen hi Insay ta amin uwiten hi Punganan, daw din ahaa sa tagu ku lakap na pisa man diay.

Kagi hi Insay, "Imba ka magtimuay hu pisa."

Tuminubag si Punganan, "Kagi nu man ha ku umawa en sa patiyukan duun hu balay din na timuen kud sa dega din. Na iyan en hai," kagi hi Punganan, "amin din haepat ha paa daw amin panga diya ta ulu din."

Kagi hi inay din, "Utu, usa en ngaay haen."

Migdali-dali en si Punganan ta aglikuan din da. Sinakmit din su bangkaw daw su badi, pulalaguy ha nanata hu asu din na tungkay naana-ana na huda din en paman katul-tula sa inagiyen din su maaha din su saladeng. Duun en paman nakahiwal hu lawig ha amin taghidadanga ha laas maama, ha tagtingangag hu sigupan, nangen hi Punganan ha iyan sungay ku saladeng. Pagpakauma ku asu na iyan en agpaduduukan ta agkagaten en ngaay.

Piggulalaguy en hi Punganan su laas daw pilaka ba huda kasugat ta nakapangawa-kawa daan ba nangayeyep ha hadi himatayan, ba hadi en tagpaliman si Punganan, inisab din en pinilak na nasugat sa balukan ku laas ha luminahus diya ta getek din di pa su minatay.

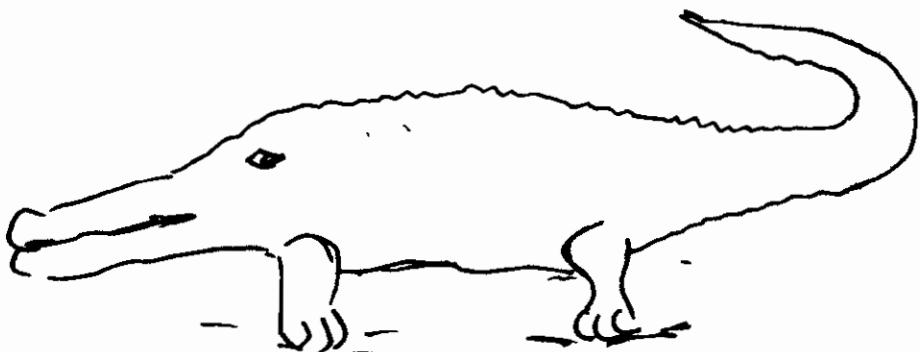
Binaba en hi Punganan su laas ha minatay daw uli diya ta lawig dan, su aghinguma na nangumaw ki inay din ha tagyanaen, "Inay, inusahan ad labi."

Pag-aha hi Insay ku bata din ha tagkabegatan hu etaw ha minatay na saguna nabantang. Minatay hu kahaldek din ku nabuhat hi Punganan.

Su maiwas haen na nakahena-hena si Punganan ha maghiket ta daw makaunung da ki inay din. Duminuun dayun si Punganan taen ha matangkaw ha dalama daw sapipiya sa asu din daw pasasabay, di pa su minatay sidan.

Iyan hai nauula-ulahan hi Punganan sa maal en kadali agtuu ba huda din katun-i sa agbuhaten, ku inu, ku hindu daw ag-inu-inuwen.

Sinulat hi Conrado Yandong

SU BUAYA HA KINAEN

Gaun ha panahun alan-alan langgam ha tagtima dini ta bugta na agpakabaluy taglalang iling hu etaw. Tagkasabut sidan daw amin dan daan kaugalingen ha mga pamalaud sumala hu klesi dan. Sa sabuwa ha klesi taen ha mga langgam na iyan sa tagngadanan hu Buaya. Sa buaya na pinakahaluhaldek haini tag-ahaen ta tungkay man kagalang sa ngipen din daw hadi ag-utengan hu badi sa talikudan din, ilabi en sa laas en. Duun hai tagtima sa buaya hu mga lungyab daw ku liyang ha ubay duun hu wahig.

Duun hu sabuwa ha liyang ha ubay ku tungkay madalem ha linaw amin duun tagtima ha dagi-dagi daw nalaas-laasan ha buaya. Laas en gayed hai ta huda din en isan nangkabuuk ha ngipen. Ba matatau pa gihapun man-aha hu agkan-en din. Sai si Laas Buaya iyan kinilala ha agalen hu alan-alan ha buaya gaun.

Nakilala hai hu kabalaw, katatau, daw kabis-ay. Ba ta batasan man labi hu kinabuhi hu alan-alan ha tagtima ta bugta sa agsalep man sa alan mailing hu keseg, katatau daw isan en daan sa kinabuhi, aman amin nakauma duun ku hena-hena hi Laas Buaya, "Natun-an ku ha sa kadakelan hu mga sakup ku na agtambag en kanak ba kinahanglan ha iyan a gihapun magpabilin ha agalen dan hangtud ha bubuhay a pa."

Sabuwa gan ha panabun ha taglibu-libu si Laas Buaya na naaha din gan hai sa mig-amul-amul ha mga buaya. Diya ta taliwada dan na naaha din daan su dagi-dagi ha buaya. Kagi gan hi Laas Buaya, "Ubayan ku daw sidan, daw ku mapaliman ku inu sa taglalangaan dan."

Na miglulud-lulud en gan labi si Laas Buaya ta tuyu din ha hadi maaha ku mga sakup din. Makaubay gan si Laas Buaya duun ku mig-amul-amul na nasulimanan din en gan su

dagi-dagi daan ha buaya ha migyanaen, "Mga suled, alan kuy nakaaha hu tagbubuhaten tayan ha agalen taw ha hadi kuy en ayuwa kandin agkabuligan na maayad gaid ku man-aha kuy en paman hu bag-u ha agalen. Iyan sa maaha taw na kasaligan daw agbulig daan."

Pagpakapenga gan ikagi ku kinaadagiyán kandan na amin en man migyanaen, "Maayad labi ku ilisan taw en hayan sa laas ha agalen taw ta huda din en pakabulig kanuy."

Masakit gan ha tagpalimanan hi Laas Buaya sa pinan-ikagi dan ba ben mighagteng en lang ta laus man daan labi sa kadakela ha pinan-ikagi dan. Iyan da paman nabuhat din sa mighena-henaay ku inu sa buhaten din daw ha mabaya-bayaan da paman ku mga sakup din.

Duun hu kaghena-henaay din na iyan nahena-henaan din sa magbuhat hu kaamulan. Ba nasamuk gan daan hai ku hindu din pan-ahaa sa aggastuwen din. Kalugay-lugay na kagi din, "Asem magsugud ad hu kapan-aha hu aggastuwen ku."

Kaaldaw din gan labi na duminiya en si Laas Buaya ta linaw haen ha ubay din daw agpamimilada diya ta kilid. Daw ayun en daan hu kagpan-aha din hu aggastuwen din. Aghangad

gan hai na naaha din su laas maama ha tagtubang ta taglanguy duun ku linaw. Lalag-lalag gan hi Laas Buaya, "Masukat ad human iman tai ta dagi-dagi dab-es daan hayan sa laas maama."

Na sungu su mig-ayan en gan hai duun ku agkaagiyen ku laas maama na kalugay-lugay gan labi na tinakmag din en su inayanan din daw uwita saguna duun ku tagtimaan din. Pag-uma din ganin na in-ugsak din sa nasagatan duun hu mamada ha pantad. Na migyanaen dayun, "Imantu ta taini en man gayed sa aggastuwen ku na manghanggat ad en iman para hu sabuwa ha kaamulan."

Pahip-hipanaw gan hai daw sa alan-alan ha nasal-aw daw sa naag iyan din na hinanggat din en, nasigudu gayed hu kapanghanggat din si Laas Buaya.

Su laas maama gan daan ha nasagatan din na nakagimata en gan hai ta huda man diay daan patay, bâ da diay naawai hu gahinawa hu nangkaatiyu tenged hu kahaldek din ki Laas Buaya. Tag-aluaha gan su laas maama na naaha din haen sa pusu diya ta sampaw. Didali gan bangun hai sa nasagatan hi Laas Buaya payanaen ku pusu ha naaha din daw pagluagai. Kalugay

gan labi na naluagan en su pusu na sinulay din inpasulahug sa ulu din na ben nakignat su maaha din sa kamutiyan din ta sa didalem ku kamutiyan din duun diay sa tagtimaan hi Laas Buaya. Paguguwa gan hai sa laas maama, babaha sa ambung din ha napunu hu kamuti daw pauuli diya ta balay din.

Si Laas Buaya daan na nakaliku en duun ku tagtimaan din duma ku pinanhanggat din.

Kalugay-lugay hayan hu kaglalang-lalang dan na nanginginsa haen sa kinaadagiyan ku mga manahu din ku hindu en duun sa agkan-en dan. Kagi gan hi Laas Buaya, "Ag-angat kaw lang dini ~~ta~~ timuen ku kuen."

Ben gan hai nakignat su maaha din ha huda en duun su nasagatan din. Saguna din ngaay pinan-aha duun hu alan-alan ha bahin ku liyang ba iyan din da naaha su pusu diya ta sampaw ha naluagan en. Natungkay gan hai nabugus si Laas Buaya ta natun-an din man ha hadi din en gayed maaha pa su nasagatan din.

Su mga manahu din gan daan na dinalaan en sidan hu kag-angata dan. Amin kandan uminikagi, "Kangku bå da diay tagbidiay haen sa agalen taw."

Sabuwa daan sa migyanaen, "Ku makaliku gani haen ha huda din uwiten na iyan taw en lamig kan-en." Nanange-tange dayun su kadakilan ta napauk en man daan sidan.

Aman ta nalugay en sa kagtimaay hi Laas Buaya na naisipan din ha ben lang liku en duun ku mga manahu din. Ba pagkaaha gan ku mga manahu din ha huda din uwiten na saguna dan gan hai hinigad daw kinaen dan en labi si Laas Buaya.

Sa etaw daan ku agpasen din buhaten sa mga butang ha hadi din en agkabaluy na bà da labi kagayhai, daw matay en lang duma hu kapakyasan din. Sa maayad ngaay na buhaten ta sa agkabaluy ta daw siguduwen ta daan ha napengahan en gayed, daw ki hadi mailing ki Laas Buaya ha napakyas hu mga tinguha din.

Sinulat hi Zaide Ebisa

MGA BASAHAN

Malibeteng sa Man-ay ba duun man sa
kamambungan,

Mapawa sa Aghenesan ba duun man sa
kapildihan.

Kahulugan: Bisan ku hadi ayuwa
matigayun duun, ba iyan
man kauhangan din aman
madagway en para kandin.

Dalaw nu ku'gbalay ka ta iyan ka da.

Daw da kuglawig-lawig ka ku iyan ki da,
ta daw da.

Minum ki ku langkuga

Daw human ki'g kuga-kuga.

Kahulugan: Malegen hu etaw ha
tagsabuwa da, maayad gayed
sa daduwa ha tagbuliga ta
maayad sa mabuhat dan.
Mabaya-baya sidan.

Iseg-iseg ka, Yaga, ta agpanlakad-lakad a
sa bà su lakad hu gak-aw, ha bà su
kamansaw-mansaw.

Kahulugan: Iseg kaw en, ta aglawang
a sa malaw-ay ha etaw.

Minuli ta Kabulig, su kasakitan ku lalag,
Iyan da paman bibilin su bà ku da
tagkahiplay.

Kahulugan: Minuli sa agkabayaan din
diya ta banuwa dan, na
iyan da nabilin su
taglabay-labayen din lang.

Iseg-iseg ka, Yaga, ta iyan ku sa manghud
hayan ta balilungbay hu kakaw sa kabayai ku
duun.

Kahulugan: Isan ku amin magulang,
pa iyan igpalabi sa
manghud ku amin katatau
taini.

Sinulat hi Manuel Himaus

TANGKULAN

Taena ha sabuwa ha banuwa tagtima sa datu ha amin din bata ha bahi. Atiyuay pa haena sa bata na agkaaha en sa kadagway din. Pila da man, na uminadagi haena sa bata hantud ha miglaga. Madagway haena ha laga ta madakel sa agkabaya kandin ba tenged hu kabalaw hi amay din na huda gayed pakaubay kandin ha malaki.

Duun hu dibaluy ha banuwa tagtima daan sa sabuwa ha datu. Sai ha datu amin din malaki ha madagway, mabis-ay daw mabalaw. Agkatuen daan hai agpanangkul. Saini ha tangkul na nangkabanay ha buntung ha aglugiten sa kuli din daw agsalipsipan. Iyan dayun haini agkaskasen.

Sabuwa ha aldaw, namada su malaki ki amay daw inay din, "Amay, agkapedaan ad man tagtimaay dini ta banuwa taw. Agkabaya a taglibu-libu."

"Sigi, maglibu-libu kad en na bâ kad iman tag-andam," kagi hi amay din.

Kapengahi din iman mamada na pahiphapanaw ha tag-uwiten su tangkul din. Huda itagad na nauma din sa banuwa taena ha laga. Aman su

mapasu en sa aldaw, taglibu-libu pa hai sa malaki na nalauwan man iman hai. Nan-aha dayun hu wahig. Huda en kalegeni man-aha ta nakapaliman hu dagulus hu wahig.

Duminayun su malaki ba su makauma gan na agpatutugdun en ngaay ba naaha din man imantu haena sa madagway ha laga. Na ag-inum ngaay sa hena din ba nalipatan din sa kalau ta nakaaha hu laga. Inubayan din daw insai hu ngadan din. Su mapengahan sa pag-insaay dan na inikagiyan tai ha malaki, "Adagi tungkay sa gagaw ku imu."

Huda daan magpalugay-lugay su bahi na minikagi ha, "Agkabayaan ku daan ikaw." Na sungu sa migsuwaya sidan.

Makauli gan su malaki na ben man hai sa kabaya-baya din. Sigi da tagpanangkul isan ku taneb en sa daleman. Tenged taena nanginsa iman su amay din, "Imba kaayad sa gahinawa nu."

"Amay, amin kud en ag-asawahen," minikagi su malaki ki amay din.

"Sin-u lagaha," panginginsa hi amay din.

"Laga taen ha datu ha tagtima diya ta dibaluy ha banuwa."

"Inu! Na hadi hayan mabaluy. Huda nu ba katun-i ha kena maayad sa pagdapita day tenged hu maadagi sa nabangian day tayan ha datu na hadi ku gayed agkalipatan. Hadi gayed mabaluy."

Piggagayukan iman taena ha malaki si amay din, "Ba, Amay, adagi tungkay sa gagaw ku kandin. Matay a gayed ku hadi ku maasawa haena sa laga."

"Pinalangga ku imu ba sa naikagi ku na naikagi kud en. Kinahanglan ha lipatan nu su laga ha nabayaan nu ta hadi gayed mabaluy. Adagi gayed sa kapauk ku ta amay tayana ha laga."

Huda en lang mag-ikagi su malaki ba nahena-hena din ha mangita en lang hu maayad ha panahun daw human hipanaw. Sabuwa iman ha aldaw minipanaw sa laas taena ha malaki. Tinimu din su tangkul daw pahiphipanaw payanaen ta dibaluy ha banuwa.

Pag-uma din iman na natun-an din ha huda daan sa laas taena ha laga. Nakaulahu man iman haena sa laga pagkaaha din ku malaki ta igkuwa din ha hadi en gayed sidan mag-aha tenged ta hadi man agkabaya su mga laas dan. Inikagiyán taena ha malaki su laga ha,

"Mipanaw kid en lang ta hadi man agkabaya sa mga laas ta."

"Hee, dumuma a imu ta matay a gayed ku awaan a imu," kagi tai ha laga.

Tag-udan en su himipanaw sidan ba huda dan en itagad ta sa hena dan na makahipanaw daw makaheles sidan. Sumineleg sa udan na agkatinuan en haena sa laga. Huda kalugay nakauma sidan duun hu banuwa ha atiyuay da sa tagtima duun. Agkabaya ngaay sidan agsihung ba agkahaldek sidan ku amin manunultul duun ku mga laas dan. Aman ta sumineleg en man

tungkay sa udan na nan-aha en lang sidan hu kayu ha masihungan dan.

Kilid taena ha banuwa amin adagi ha kayu ha tagngadanan hu baliti. Pagkaaha dan iman tai ha baliti na nabaya-baya ta makasihung sidan. Daw malaag sa kahaldek tai ha pinalangga din na migsugud pagpanangkul hai sa malaki. Pinakaguul-guul gayed sa panangkul din ta isan maseleg sa udan ba agkapaliman iman hai hu tagibantuwa ubay taena ha baliti.

Su mapaliman taena ha tagibantuwa sa tangkul ben nakignat sidan ta sa natun-an dan na huda man tagtima taena ha baliti.

Sumineleg sa udan, luminugung daw kuminilat ba sa tangkul na agkapaliman dan pa ha ben gayed kadagway tagpalimani.

Milis ha aldaw na minenda haena sa makeseg ha udan, lugung daw kilat. Naamul-amul man iman sa tagibantuwa ta amin nakauma ha manahu dan. Nakignat sidan ta saena ha mga manahu na nanginginsa kandan ku huda ba sidan makaaha hu malaki daw laga ha tag uwit hu tangkul. Aman su maikagi sa tangkul na nahena-henaan taena ha tagibantuwa sa napaliman dan su minagi ha aldaw daw daleman, daw su maseleg tungkay sa udan daw

tagkilat, minikagi sa tagibanuwa ha, "Huda kay makaaha, ba amin day napaliman ha tagpanangkul gabia diyan tayan ha baliti ba maseleg man su udan aman huda day en kameleg-melegi."

Huda man iman hai makaikagi su mga laas taena ha malaki daw laga. Ba da iman sidan nakaualahu hu kahid-u ku mga pinalangga dan. Duminiya dayun sidan taen ha baliti ta ima dan ha maaha su daduwa ba yan dan da naaha su tangkul taen ha malaki daw salebseb puun ta baliti ha su anay ha panahun huda man salebseb taena. Nakaualahu hu pagbasul haena sa mga laas ta ku huda dan ngaay elangi sa pagkinabayaay hu mga bata dan na bubuhay pa ngaay sidan.

Su mapengahan sa pag-ulahuay daw pagbasul dan na pigpagayukan hu mga laas tai ha malaki daw laga haena sa tagibanuwa, ha ku mabaluy ngaay na dini en sidan magtima.

Luminabay sa mga aldaw. Nangumaw iman hai sa tagibanuwa hu amul-amul ta kabayaan dan ha mangadanan en sa banuwa dan ta madakel en man sidan. Inlagkes daan pag-umaw su mga laas taen ha laga daw malaki. Aman su maamul-amul en sidan na nanginginsa hai sa tagibanuwa ku inu sa ingadan taena ha banuwa dan.

"Tangkulan," kagi hu mga etaw ta daw hadi malipatan su tagpanangkula su tag-udan ta mga pinalangga day haena ha mga bata. Na puun taen na sa ngadan taena ha banuwa na "Tangkulan" ta kada umudan na agkapaliman dan hai sa tagpanangkul.

Isan imantu na agkaaha ta pa sa baliti diya ta Tangkulan ha iman na banuwa ha sakup hu Manolo Fortich.

Sinulat hi Haydee Binayao

PINIDYAAN BA NAKAASAWA

Kabayaan ku ag-uwita sa panghena-hena nuy mahitenged hu tultulanen hu sabuwa ha malaki ha tamana ka kulubi. Duun da aga tagtima hu lawig ubay hu wahig. Una hu alan tultulen ku inyu ku imba ngadani hai sa malaki ki Pinidyaan.

Pigngadanan hai hi inay din ki Pinidyaan ta duun da imbata hu puun hu kayu ubay ta dalan. Na tagpapatawahaan hu mga etaw ha agsagad ta isan da sa lageng din ku tag-agala na ba su mugeng-mugeng hu lagung. Dayun tag-ikagi sidan kagi dan, "Kadaet da man gid tayan ha bigsel kaayad agpekela daw itula hu alimaung."

Pilahi en man sa subay, huda tungkay kalugay na hai sa bata na hadi pa panday pakabaug na namamatay en sa mga laas din. Duun da aga impatima hu apu din hu lawig, sa kauyagan din na tangeleg daw kelep. Agsedaan din aga hu bita daw kayumang ha bà da aglut-luta duun hu buntung. Sa ipakaghapuy din na bà da ipagsantika sa daduwa ha buuk ha batu. Tungkay gayed pinakalaet-laet sa

agkaula-ula din ta huda din pipinaksuyen daw hahabelen.

Huda kalugay ha panahun nauma hu gahinawa din sa kabaya hu bahi, kagi din, "Maayad pa ha mangasawa a ta maman en aga ku mapasuan a daw hadi a da daan kemenen."

Pahiphipanaw ganin hai si Pinidyaan. Pataktakedeg duun tai ha bubungan. Su makadangag en natan-aw din diya ta unahan sa adagi ha balay hu etaw ha kaduduunan na ben napanday nabaya-baya ta kagi din, "Kangku duun ku tayan kaaha sa tagpan-ahaen ku."

Su makaubay-ubay en si Pinidyaan napaliman din su mugeng-mugeng hu mga maama ha taglilibut ki Lilibutan ha tagseselab ag-ikagi. Su makauma en diya ta bunsudan kagi din, "Maayad ha maselem inyu alan."

Huda pa makapenga mikagi intangkala en hi Galbuwen na namukay-pukay en, ba ben kaayad ta binangun hi Malu-luy-en daw dumaha diya ta latun.

Dayun ininsaan hi Amay hi Lilibutan hai sa manahu, kagi din, "Inu sa lagud nu imba ka makadini ta kanay."

Tuminubag si Pinidyaan hu kagi din, "Agkabayaan ku ag-asawaha hayan sa laga nu."

Na minikagi da man sa amay tai ha laga,
"Ku laus ha agkabaya ka agpangasawa na lumiku
ka asem ku maaldaw duma tai ha mga etaw ha
agkabaya daan agpangasawa, mag-uwit ka hu
kauyagan ta sa makauwit hu pinakamaayad ha
kauyagan ha mabayaan ku, na iyan makaamungen
ku."

Padidiya ganin si Pinidyaan ta kalasan
pan-aha hu bunga hu kayu ta para amin din
mauwit. Su madani en gayed agpandayi agluyahi
nahangad din hai sa libas, dali-dalia panahika
ba bå din da naantag naibiti sineged en hu
patiyukan na nakabutawan na nahulug, diya
nakatana ta wahig na tamana kalegen ta hadi
agkatuen agsulip. Dayun na naanud en, maayad
gani ta nakasab-it sa paa din duun hu batu na
huda da daan patay ben kaayad ta huda din
kabutawani sa natimu din ha libas. Balighuti
ku baliut din daw pauuli.

Pag-uma din na agkahapun en, pinatawhan
en paman ku mga etaw, kagi dan, "He! Imba ka
daw pa pakauma sa kulubi kapedaan kay en
tag-angata imu."

Ba si Pinidyaan na huda en mag-ikagi.
Mig-ikagi dayun hai sa amay tai ha laga,
"Dali kaw en alan. Uwita sa kauyagan ha
naandam nuy."

Kagi hi Galbuwen, "Iyan a gayed iman makadaeg," ba ben alan en nakauwit hu kauyagan sa manga duma hi Pinidyaan ba huda dan tigbal kapuyuk sa amay tai ha laga. Kalugay-lugay na minubay si Pinidyaan, kulii hayan sa libas, dila-dilai, agpang-pangelat daw aghaluhit-hit. Kalugay-lugay tuminulu en sa ngingi ku amay ku laga daw minikagi, "Imantu na buligaan taw kan-a hayan sa uwiten nuy ha kauyagan ta ipag-asawa taw hai sa bata ku daw si Pinidyaan."

**Dayun na nakaasawa si Pinidyaan, inilahan
dayun hu mga pinaksuy daw impagtima sidan duun
hu madagway ha balay na tungkay nabaya-baya si
Pinidyaan.**

**Iyan hai tultulanen ha tag-ila hu adagi
ha salambagan ha hadi ta tag-uyan-uyanen sa
agkaaha ta ha pinakalaet-laet sa agkaula-ula
din ku anay, ta kangku malugay mabaluy paman
ha kaduduunan.**

Sinulat hi Flor Dagahay

IMBA KALIGA SA MATA HU MAYA

Su anay ha panahun na sa mga langgam na agkailing hu kahilawan ha agkabaluy daan taglalalang. Duun taena ha panahun, amin sabuwa ha tagbis ha adagi, malalayat sa mga

lisen din daw sa lieg din. Sa ngadan din na iyan si Kabugkul.

Aman ganin hai si Kabugkul na naiyan-iyan hu kagtima din. Tungkay ganin hai agbulungen. Daw pa ganin agkawaswas su saguna en hai migpalayang-layang.

"Agsulayen ku iman ag-elegan su danaw. Mapedes en sa getek ku. Mambung ku makatimu a da daan iman hu seda," kagi hi Kabugkul.

Iyan din naumahan su tungkay mahagteng ha danaw. Huda pa isan sabuwa ha langgam ha taglibu-libu.

"Kay-a! tungkay matinu sa kalamag, ayuwa en sa wahig," kagi din.

Mapawa en daw malu en mapasu sa aldaw su mahena-henaan din ha gumaen en.'

"Malegen aga hai sa kaula-ula ku. Ku makapenga a hu kakaen ku na bâ a da agtidugaha ta huda ku kiglalang."

Su makameleg-meleg ganin si Kabugkul na agkaugtu en. Madagway sa mahilaw ha dahun ha agkasildahan daw sa matinu ha kalamag ha su pandayaan din paggeram-geramen na naawa sa kapeda din. Saguna da gan hai nakapalayang-layang hangtud ha nauma din sa maluag daw kamulu en tagpangalawag ha humayan.

Malu en ganin hai agkapedaan su dumagpu duun
ku ubay ha kayu.

"Madagway sa helaw-helaw ku duun taini.
Maayad ta nakaubay a duun tai ta ku maisab a
mauhul na ubay da sa kauyagan," kagi hi
Kabugkul.

Kamulu en ganin haini tagdungka-dungka su
amin din mapaliman ha kugus-kugus.

"Inu gaid haena," panginginsa din. Daw
din pandayai sulimani sa napun-an ku
kugus-kugus daw luluda, sungu su sinil-ip din.

"Yay!" kagi din, "Kadagway!" Ben ganin
nabuliat sa mata din ku naaha din. Timaan ha
nabaya-baya ta ben nakaugsul sa gahinawa din.

Duun ku ubay ku tagdagpuan din na iyan
din diay naaha sa madagway ha si Mayaha.
Tungkay maatiyu, masinaw sa bulbul ta pakpak
din daw kamulu ganin hai tagpanukaay hu uled
ha igbahug din ku mga pipis din.

"Madagway gayed si Mayaha," kagi hi
Kabugkul. "Ba inu-inuwen ku gaid ha matun-an
din sa gagaw ku kandin. Magayha a daan ku
saguna kud en alubangen ta kangku hadi a
kandin mabayaan. Maayad gaid ha magpabulig a
diya ki gali ku, Wakwaka."

Saguna da ganin hai nakauma diya ta dibaluy ha bubungan ta tungkay gayed hai masikal.

"Gali," kagi din su makag-alubanga en sidan ki Wakwaka. "Amin ku lagud ikaw. Naaha ku su madagway tungkay ha bahiyan ha maya na tungkay ku agkabayaan ag-asawaha, ba agkabugus a ta hadi ku agkatun-an agpamatbata sa gagaw ku kandin. Aman agnayu-nayu a ikaw ha ku mabaluy na pandayaen nu subayen diya ta kandin."

"Mabaluy en hayan, Gali," tuminubag si Wakwaka. "Imantu dayun elegan ku si Mayaha ta daw ku matultulan." Na sungu su migsuwaya sidan.

Kamulu ganin tagpakalamag si Mayaha su maumahan hi Wakwaka.

"Bahi Mayaha," kagi din, "nakadini a ta daw nu matun-an sa gagaw ikaw hi maama Kabugkula. Tungkay gayed sa kabaya din ikaw aman isan ku asem kun dayun na mag-asawa kaw."

"Huay en! Bay-ani a inyu tagsaupi," tuminubag si Mayaha. "Hadi ku tigbal mabayaan si Kabugkul ha makagtima duma kanay. Bâ da kan aga kakagas haini sa balay ku ta malalayat tungkay sa lisen din."

Kapaliman da gan hi Wakwaka su katarengan hi Mayaha na minuli en hai daw din tultuli si Kabugkul. Tungkay linuya-luyahan si Kabugkul ku napaliman din, aman iyan din da aga nabuhat sa kagpasideng-denga.

"Gali Wakwaka," kagi hi Kabugkul su makapila en, "liku ka diya ta kandin daw nu pagayuki ha hadi masamuk ta ku makag-asawa kay na magbalay kay hu adagi ba imantu ta hadi paman saguna haini mapengahan na diya kay lang kuen ta balay din. Ba sigi lang ta mamaluku a man daan ta daw hadi makagas. Ikagiyen nu daan ha tungkay ku gayed palanggaen."

Malu en gan ngaay agkapedaan si Wakwaka ba tungkay din man agkahid-uwan si gali din aman luminiku da hai diya.

"Bahi Mayaha, pakalalag-lalag ka na kahid-uwi nud en si gali ku. Igkuwa nu ba hadi tungkay agkabugus hu kaghadiay nu kandin. Hadi en hai pakakaen daw pakatiduga daw dayun da tagpasidengdenga. Kangku ben kadaet en haen, aman agpagayukan ku ikaw ha ben kahid-uwi nud en," kagi hi Wakwaka.

Nakaghena-hena si Mayaha. Hadi gayed ngaay agkabaya ba su malugay en na nabenalan da gayed ki Wakwaka.

"Gali!" kulahi hi Wakwaka su makauli en.
"Nabaya en!"

Ben gan nakasalibantu hu kabaya-baya din si Kabugkul mapaliman din sa inikagi hi gali din.

"Gali," kagi din, "asem dayun alan sa tagbis dumuun hu kaamulan hu kag-asawa day ki Mayaha."

Sungu su sunud ha maselem daw pa huminiwal su aldaw ba madakel en sa mga mig-amul-amul ha mga manahu. Hadi tag-iiling sa mga babelek dan, amin en maliga, maputi, mahilaw, makalawag daw duma pa, hadi daan tag-iiling sa mga lageng dan.

Aman gan su agkahapun en, kamulu en tagpamulaaw su mamang-uli su mga manahu dan.

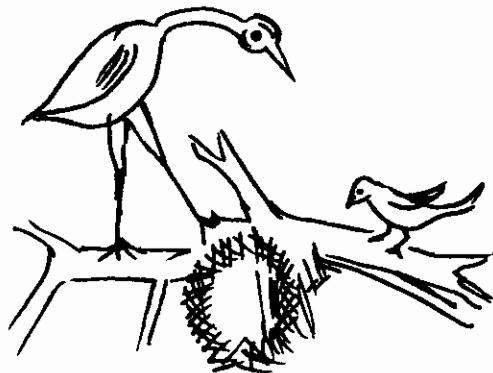
"Mayaha," kagi hi Kabugkul, "iman ta nakag-asawa kid na iyan nu hena-henaen ha tungkay ku gayed ikaw palanggaen. Hadi ku gayed ikaw ilahan hu ikasakit hu gahinawa nu."

Migsugud sa kapanukilem, huda en isan sabuwa ha taglibu-libu. Duun ku balay hi Mayaha madagway tungkay sa tiduga dan. Si Kabugkul na laus labi ha panday namamaluku. Bâ su taneb en sa daleman tigkan sidan nagibu.

"Sikaw! Biduen ka gayed!" kulahi hi Mayaha. "Nakagas en sa balay ku! Hindu en su mga pipis ku! Hinimatayan nu sidan! Huda dan en gahinawa!" Nakaulahu en ganin hai si Mayaha.

Nalipatan diay hi Kabugkul sa kagpamaluku din su tungkay en hai mabebened aman nabunhat din sa mga lisen din. Nakalambeg su ding-ding ku balay lagkes en daan nakapatihaway su mga pipis.

Tigkan minenda si Mayaha hu kag-ulahuay din. Saguna din en pinaduduuki si Kabugkul daw tag-umaha tukaa. "Himatayan ku gayed daan ikaw!" kagi din.

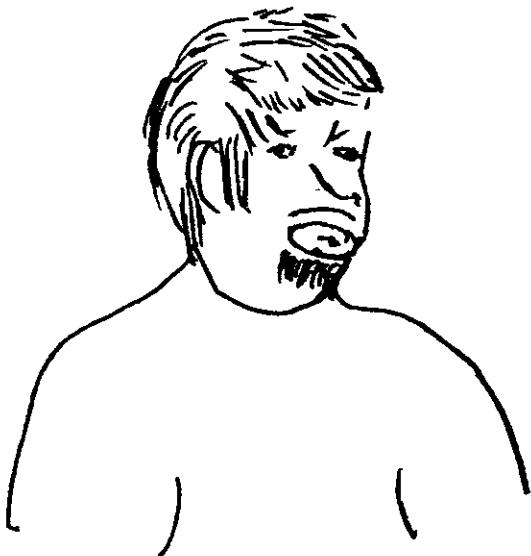

Si Kabugkul ha huda pa ayuwa kapukaw malu pig-alimukawan. Suminukul en daan ganin ki Mayaha. Nalipatan din su mga pasalig din.

Aman gan su sigi en sa kagsaba dan. Tag-uma agtakmagen hi Kabugkul si Mayaha ta ima din ha malam-ed din. Ba matilaksu daan haini. Iyan da sa mata din sa tag-uma agkasapen.

Lugay en ha panahun su mahitabu haen. Naulian da su mga adul hi Mayaha ba hangtud iman na kamulu da kaliga sa mata din ha pigtukaay hi Kabugkul.

Sinulat hi Aida D. Binayao

SI JUDIMU HA ENGEY-ENGEY

Amin etaw ha engey-engey ha tagsabubuwa da duun hu balay din duun hu unayan. Timaan ha engey ta iyan da inpatay din sa pagkaengey-engey din. Sa ngadan din na iyan si Judimu.

Sabuwa ha aldaw si Judimu isan pa ku engey-engey ba nakahena-hena hu kapangasawa. Minikagi dayun ha migyanaen, "Kasakit ay man hu gahinawa ku ki Lagaha Bubungan ku amin ku pa ngaay pakpak na lumayang a, aman ta huda man na mipanaw a lang."

Tinimu din dayun su kamuyut, daw itagu su latuan din daw patatakedeg payanaen duun ku bubungan ha duun su balay ku laga. Duun hu paghipanaw din na ben tungkay en gayed agpanigudu. Hadi din en agkapaliman sa mga limukun ha taghuhut-hut sa mga bayaku ha bâ su taglalapida daw sa mga antig duun hu wahig ha bâ su tagpapatawa kandin. Iyan din da hena-hena si Lagaha Bubungan.

Huda en ayuwa kalugay na nakauma si Judimu duun ku balay taen ha laga. Huda en pamahid ta paa din saguna en luminatun daw pinuu diya ta lawang. Hadi en daan tag-ikagi bâ din da tag-ahaaya haen sa laga.

Kalugay-lugay na nakauma su amay ku laga ha nababahanan hu huda mag-iling-iling ha naakyaw din, amin en duun ambaw, palaes, kalasanen daw laku.

Nang inginsa dayun, "Judimu, imba ka man dini."

Malu nalugay tuminubag si Judimu, ha kagi din, "Pangasawa a aki ta laga nu."

Pagkapaliman din ki Judimu bà man imantu su nakakaen hu libas ta napauk-pauk gayed.

"Judimu, umuli kad ta bà ku da imu kapatay."

Nahaldek man daan si Judimu na nakapalulugna daw agpasisil-aw duun ku laga.

Pagkasunud ha aldaw suminayu da si Judimu mangun, ta nakahena-hena ha magsakem.

"Mag-anag a kuen hu kamuti ta kumaen a kuen daw a hadi mauhul," kagi hi Judimu.

Penga din kaen, tinimu din sa badi din daw padidiya ta lubas. Huda din en pag-ahaa sa maayad ha agpamulahan. Isan hindu da duun agpakasungaga na iyan en agsakemen din ta engey-engey man labi.

Kamulu agkasiguduwi aglimbet si Judimu na naumahan hi Agkulis.

"Judimu, himlay ka kuen ta amin ku imu ag-ikagiyen."

"Inu man," kagi hi Judimu.

"Ag-ahaen ku sa kulis nu daw matun-an ta ku kan-u ka matay." Saguna en daan indawag hi Judimu sa palad din. "Judimu, madaet man sa kulis nu."

"Inu diay."

"Ku makatugden en gani sa ating nu diyan ta pused nu na matay kad." Saguna en daan si Agkulis minipanaw inawaan din si Judimu.

Nakignat si Judimu hu inikagi hi Agkulis, na ben akas nakaagdang daw nakaagala. Nailing hu bata ha inagawan hu alu-alu din. Tungkay gayed naduhu-duhu hu kulis din.

Isan en ku natungkay nalugul ba naayu da daan. "Hadi ad en lang magsakem maayad pa ha mipanaw a daw malipatan ku sa madaet ha kulis ku," kagi hi Judimu.

Di paman imantu na minipanaw si Judimu ha huda din katun-i ku hindu duun payanaen. Duun hu paghipanawa din, na nasal-aw din say Dupu, Ludas daw si Mened, "Judimu, hindu ka man agpaynaen bà ka man su nalaagan hu san-ung," nanginginsa si Dupu.

"Taghipanawa a ta daw ku malipatan sa madaet ha kulis ku."

"Inu man diay sa kulis nu," nanginginsa si Ludas.

"Sa kulis ku kagi hi Agkulis ha ku makatugden en gani sa ating ku ta pused ku na matay ad."

"Ay! Judimu, bâ ka da tagbidui hi Agkulis. Maayad pa ha dumuma ka kanay," kagi hi Dupu. Saguna en daan si Judimu duminuma kandan payanaen duun ku lawig-lawig dan.

Aman su daleman en na nangumaw si Dupu kandan alan. "Imantu ku daleman na dumiya kuy ta balay taya ha hari ta manakaw kuy. Ba iyan da timan-an nu, Judimu, ha ku mapasu na lepet timunen nud en dayun. Ba basta matinu na bangkaw, mangulahi ka dayun daw pulaguy."

Huda gayed lipati hi Judimu sa inikagi kandin. Su diya en sidan ta balay taen ha hari, luminatun sidan daw pandam-dam diya ta abu. Si Judimu sa engey-engey na yandin da nangadam-dam su laas bahi ha tagtidugaha diya ta abu. "Inu gid hai basta mangken mapasu na lepet, na sai na mapasu-pasu, maadagi dab-es, mabuhi kay gayed taini."

Saguna din dayun tiniang, ba nakapangulahi su laas bahi, "Bâ kaw da busaw hai." Nakapan-ugsak dayun hi Judimu daw pulalaguy, natukawan sidan, huda sidan makakaen.

Su isab en paman agkadaleman nangumaw en paman si Dupu. "Imantu na dumiya kuy da, ba sikaw Judimu, na dini ka da ta balay ta hadi

ka pa agkatuen. Bâ day da ikaw uwiti hu matimu day." Huda en aglegen-legen si Judimu ha diya ta balay.

Minipanaw sa mga duma din payanaen ta balay taen ha hari. Si Judimu ha diya ta balay agkauhul-uhul en gayed. Hadi daan pakatiduga ta mapedes sa kaupukan din.

"Inu gaid sa buhaten ku," kagi hi Judimu. "Ay, taini man diay sa pinaksuy hu hari maayad pa ha pinaksuyen ku hai daw insuup ku hai sa saluluy." Saen ha pinaksuy daw saluluy natakaw haen hay Dupu. Insuup dayun hi Judimu daw agpinuuwa. Ba imantu su hari si Judimu ha taggemen-gemena ba taglaguuka sa getek din.

Masukilem tungkay sa daleman. Napaliman hi Judimu sa tagmugung-mugung. Kagi din, "Makakaen ad en gayed iman. Hugkaan kud en hai sa baliut ku daw madakel sa makaen ku." Agtulu en gayed sa ngingi hi Judimu ta agkabaya en gayed agkaen.

Sa mga duma din na nakauma en. Suminal-aw dayun si Judimu ha napipinaksuyan daw nasuupan hu saluluy ha bâ su hari. Pagkaaha dan ki Judimu na nakapangulahi sidan. "Bâ kaw da sa na en sa hari," nanlaksuhan sidan huda en mag-iling-iling sa nabuhat dan.

Si Judimu na minulalaguy en daan lupug kandan. Ayuwa sidan nahaldek ta igkuwa dan ha yan en su hari. Nanigudu daan gayed mulaguy si Judimu, ba man imantu su natumpuhan ha talabasan.

Huda din en katun-i ha duun en nakapayanaen hu dalama ha madalem tungkay. Namukay-pukay man imantu si Judimu ha nakapangulahi su kamulu tagkahulug, "Ay bulig kaw matay ad." Duun en nakadagha hu batu sa ulu din na minatay-patay paman. Huda en daan katimu sa lawa din ta madalem man tungkay haen sa dalama. Labet pa daan madakel sa mga bunsalagan duun taen ha nahulugan din.

Iyan hai napaynan-an hi Judimu ha engey-engey. Ku kena pa ngaay engey na hadi pa gaid matay ta hadi man gaid maal en magpulalaguya. Aman kinahanglan gayed ha aghena-henaen ta agpandayaen sa agbuhaten ta, ta kangku makaila lang kanit hu kadaetan mailing ki Judimu.

Sinulat hi Floro Carlos

ALAGASI TA AMUSI

Tingali makapanghena-hena kuy ha daw da
agkabaluy ha ipag-iling sa mga pangkusan hu
lalang ku Ininglis ha inikagiyán. Ba kena.
Ta duun hu Binukid na agkabaluy gihapun.
Iling iman taini. Iyan hai sabuwa ha madagway
ha sanglitanan ha mig-iling-iling sa pangkusan
ha litra duun hu lalang (rhyming) hu
inikagiyán ha Biñukid.

ALAGASI TA AMUSI

Amin Alagasi ha tagtima diya ta Amusi,
Sa ngadan hu kayu ha inbalay din na Tamesi,
Pinamulahan sa lagidlidan hu balay din hu Kalabasi,
Amin din daan asu ha tagngadanan ki Asi.

Sabuwa ha aldaw nangasu su Alagasi,
Inuwit din sa bangkaw ha sinebeng hu Langganasi,
Su taghipanaw en su Alagasi daw si Asi,
Na nakakempel sidan hu Kalusisi.

Daw dayun hipanaw su Alagasi,
Daw su asu din ha si Asi,
Nakauma sidan duun ku malabung ha Mantawasi
Ha amin duun tagledleda ha Kayagyagasi.

Dayun na pinilak ku Alagasi su Kayagyagasi
Ku bangkaw din ha sinebeng hu Langganasi,
Di pa su ben linahusi su Kayagyagasi,
Dayun pinauuli su Alagasi daw si Asi.

Su makauma si Asi daw su Alagasi,
Migsugba dayun su Alagasi hu Kalabasi.
Inanag din dayun su Kayagyagasi
Ha natimu duun hu Mantawasi.

Sinulat hi Helene Dagahay

IMBA KANGADANI SA MANGIMA

Saini ha batbatenen na mahitenged haini hu tungkay masakit ha nauula-ula hu sabuwa ha manahu ha iyan ingkangadani taini ha lugar.

Gaun su anay ha panahun ha daw pa tagdakel sa mga etaw na amin etaw ha taghipanawa ta tagpan-aha hu wahig. Ta minagi sa malugayad ha gulabung daw nangamadahan sa adadagi ha wahig dini ta Mindanao. Sa ngadan tai ha maama na iyan si Balaas. Si Balaas maadagi, malangkaw, baganiyen daw maligideng.

Tantu hu kaghipanawa din na nakauma hai duun hu danaw diya lugar ta Lanaw duun hu banuwa hu mga Muslim. Tenged hu kabaya-baya hi Balaas na pigpanday din pigsuli-suli su danaw. Nakignat daw nabeleng ta amin kayu ha salumayag ha tuminubu duun hu taliwada ku danaw. Duun hu puun ku salumayag amin tagpinuu ha tungkay madagway ha bahi.

Saguna namalas si Balaas payanaen duun ku bahi, dayun nanginginsa, "Sin-u ka man. Daw inu sa tagbuhaten nu dun tai."

Tuminubag dayun sa bahi ha, "Iyan a rayna duun tai ha lugar. Awa ka duun tai ta ku

maumahan ka hu mga kadumahan ku na iyawen ka kandan."

Ba tenged ta baganiyen man si Balaas, huda kahaldek hu mga kadumahan hu rayna. Ba din da pig-ikagiyi ha agkabayaan din. Aman ta nabaya man daan su rayna mig-asawa dayun sidan.

Pila da man sa subay na namata sidan. Duminakel sa bata dan ta pinuhalan man sidan hu Magbabaya.

Sabuwa ha aldaw namada sa sabuwa ha bata hi Balaas. Kagi din, "Amay ku, kabaya a tag-iyan-iyan, ku mabaluy aghipanaw a diya ta madiyu ha lugar."

Afkabugus ngaay si Balaas, ba mahitenged ta agkasaligan din en man su malaki din, na nabaya en lang ha mipanaw hai.

Hu kaghapanawa ku malaki nakauma hai duun hu sabuwa ha lugar. Saini ha lugar na malu hai agkasakyaung. Amin daan adagi ha wahig ta ubay din.

Saini ha lugar na sakup hai hu sabuwa ha banuwa ha tagngadanan hu Nalandangan.

Pinuhalan hu Magbabaya haini sa etaw, na nakaasawa daw duminakel sa bata din. Su malugay en na tenged hu agkasaligan man,

binuhat dan hai ha datu. Pignadanan dayun ki Datu Mabalaw ta tungkay mabalaw daw matatau ba masipala daan.

Sai ha datu amin din tungkay madagway ha laga. Angga Madagway sa ngadan din. Tungkay gayed madagway ta ku kumaen hu dakan na ag-ihag sa dakan dini ta bakeleng din. Isan en ku tungkay madagway ba hadi agkabaya-baya ta hadi man ayuwa tigpaguwa ku amay din ha datu. Ta saini ha laga na ima din ngaay ha malalang din sa mga kadumahan din.

Sabuwa ha maselem na amin nakauma ha nanunultul. Kagi din ha amin kun agpakauma ha manahu duun ku tulugan. Su manahu na huda din uwiten ha kampilan ba pulala da. Pag-uma ku manahu na miglimbay dayun daw impadaging din daan su pulala din. Pagkapenga din en minikagi dayun hu, "Mangima a ha maaha ku su madagway ha laga ha iyan si Angga Madagway."

Aman ta napaliman man ku datu su inikagi ku manahu dan, migsugu dayun ku sundalu din ha bugawen su manahu. Tungkay suminakit sa gahinawa ku manahu ha minipanaw.

Diya tinaman ku mga sundalu bugawa ta wahig. Nakaulahu su manahu hu naula-ula din ta ima din ngaay ha maaha su laga. Huda en

hipanaw hu madiyu, diya da migtimaay ta wahig. Su maselem en na minipanaw su datu duma su mga sundalu din ta nangasu.

Pagkatun-i gayed ku laga ha minipanaw su amay din, migpaduma dayun diya ta wahig. Naaha dan su manahu ha binugaw ha duun da nakahidega ku adagi ha batu ha agpatay en hu kauhul daw katinu.

Pinagayukan dayun ku laga su manahu ha ipadaging din su pulala daw lumimbay daan. Ba iyan din da naikagi sa "Ma-ma-ngi-ma-a." Na minatay en dayun su manahu.

Nahid-u tungkay su läga ku nauula-ula ku maama. Ba huda din en man mahimu ha mabuhayan su etaw na impalebung din en lang ku mga sakup din. Puun taen na pigngadanan en dayun saen ha lugar ha "Mangima."

Iyan haini batbatanen hu maama ha huda iila sa katenged din ha makaaha ku madagway tungkay ha laga. Aman iyan en lang inngadan ku lugar sa mga lalang ha nasubay din su huda pa patay.

Sinulat hi Rogelio Binayao

MGA ANTUKA

Antuki nu pa daan, atiyu ha linepet di
agkaamin hu walu.

(Bessaan)

Antuki nu pa daan, atiyu ha bug-ung di
agkasimbeg hu bagyu.

(Lubti)

..... , babuy hi Walu ag-unahen
aglanawen daw human agpilaka.

(Saken)

..... , gimukuda, luntuda alung
miggababaha.

(Galingan ha batu)

..... , ulu hi Bulalakaw hadi
agkalemeg bisan taglanguy duun hu udanan.

(Dahanu hu dakau)

....., binulibid ha puthaw, tinabid
hu bituka.

(Susa)

....., kabayu hi Juan daw da agkaen
ku sikadan.

(Hag-utan)

....., ben tagtulu kalambu, ba ben
tag-ilag kagasa.

(Buu)

....., luminayang si Kundagdag
tuguntugun di muli.

(Dala)

....., mahagpis ha maama tagdana
duun hu batu.

(Anting)

....., haepat ha migsuled dayun da
tagpakagata.

(Tulang)

....., balubangkaw su anay, kalasag
ku malugay.

(Dahan hu sagiing)

• . . . . . , mababa ku taghitindeg,
malangkaw ku tagpinuu.

(Asu)

• . . . . . , malagpung ha baliti pulus
baga sa pulu.

(Katumbal)

• . . . . . , su atiyuay pa na tagbahag,
su makaadagi en na taglebas.

(Buntung)

PIGSALEPINGAN HU KABAYU

Gaun su una ha mga aldaw, dini ta
Bukidnon, na amin bantugan ha maghuhusay.
Isan inu kalegen na agkahusay din gayed ta
maayad magpailin-ilin ha huda masilag. Si
Datu Maghuhusay na amin din daan batasan ha
madaet, ba agpaniguduwan din ha hadi din
makapaaha hu sakup din. Si Datu Maghuhusay na
angayan en malipay tenged hu naangken din ha
kabantug. Ba kulang gihapun sa kalipay din

tenged ta huda agbata sa igbahi din.
Luminabay sa pila ha bulan tenged hu sigi dan
pag-ampu ha makabata sidan, nangalaling sa
igbahi din. Su matun-an ku datu, tungkay
gayed nabaya-baya.

Pila da man sa subay na tag-angat en iman
su datu hu aldaw ha pagbata ku igbahi din. Ba
huda kalugay na amin etaw ha pigsugu ha
igpadiya si Datu Maghuhusay ta dibaluy ha
banuwa ta amin ippahusay duun. Iyan da
naikagi ku datu sa, "Bahi ka, ku makabata ka
gani ha huda a, na ugsaki nu sa dalanganan ta
hu maputi ha gaming ku maayad sa bata nu. Ba
ku madaet na ugsaki nu hu maitem ha gaming.
Ba kad panagen-tagen en, Bahi ka, ta aghipanaw
ad en."

Nakauma sa aldaw ha tagbata su igbahi ku
datu. Inumaw din dayun su suluguen dan.
"Dali ka! Elegi nu sa mangunguyamu ta
masakit en sa getek ku," kagi tai ha bahi.

Na huda kalugay na pighimus-agam sa asawa
ku datu. Ba nabeleng man iman hai ta su bata
din ha madagway ha maama na pigsalepingan hu
kabayu ha amin din pakpak.

Nakahena-hena su inay, "Saini ha mga bata
ku na natun-an ku ha amin dan gahem. Amin da
aldaw ha magamit dan haini."

Minikagi dayun hai, "Hadi nu agtultuli sa
igmaama ku mahitenged taini ha saleping ha
kabayu. Mag-ugsak ka daan hu maputi ha gaming
diya ta dalanganan."

Na huda kalugay na nakauma sa datu na
naaha din dayun su inugsak ha gaming ha maputi
diya ta dalanganan dan. Natungkay gayed
nabaya-baya hai sa datu.

Pila da man sa subay na minadagi en sa
bata. Kamulu tag-alu-alu sa bata diya ta
lawang duma ki amay din. Nakignat su datu
pakaaha din tai ha kabayu ha amin din pakpak
ha uminabay duun ku bata. Nangumaw dayun su
datu, kagi din, "Ipaguwa nuy hai sa kabayu daw
himatayi ta kangku busaw haini."

Pagkapaliman ku igbahi din diya ta seled,
guminuwa dayun daw ikagi, "Maama ka! Manayu a
hu pasaylu iman ta nakagbiđu a tenged ta
natun-an ku ha hadi nu dawaten ku matun-an nu
sa nauula-ula ku, hu pagbata ku! Sa kabayu
hayana ha amin din pakpak na saleping tayan ha
bata nu ha maama."

Aman su matun-an ku datu sa alan, hadi en agkasabut sa kagweleng hu kapauk-pauk din. Minikagi dayun sa datu, "Inu man diay sa tag-ula-ulahen nu ku huda a dini tagpahilabet ka hu kabayu! Imba kayanaen sa kagbata nu."

Nakaulahu dayun sa igbahi din, matag ngaay migpagayuk ba huda en gayed palilimani ku datu tenged hu kapauk din. Minikagi dayun sa datu hu sakup din, "Hala, bugela nuy sa bahi hai tenged hu binuhat din kanak! Daw nuy en endai ku maglangesa en sa lawa din. Pagkapenga na uwita diya taya ha alad."

Nasilag na panday sa bata ku datu tenged hu pig-ula-ula ku datu ku inay din. Luminulan dayun sa bata duun ku talikudan ku kabayu, daw palayang-layang sidan.

Su makapila en sa kaglibu-libu dan, nakaaha sidan hu madakel ha balay. Ba iyan dan nabelengan ta huda gayed etaw ha agkaaha dan, na duminaggpak dayun sidan daw inpapanabtab din sa kabayu duun hu kilid hu dal-ug. Duminuun dayun ku balay sa malaki. Minanahik daw seled ba huda din bul-ug naaha ha etaw.

Pagpalugay-lugay nakapaliman hu lageng hu bahi ha ben kahinay en. Pinan-aha din dayun

ku hindu agkапuun. Daw din pandayai palimani, na duun man diay agkапuun ku kabuka.

Minikagi dayun su malaki 'hu, "Imba ka makatagu duun tayan."

Tuminubag sa laga, "Su huda pa kakaen hu kalumbata, sa amay ku na pigpanubad-tubadan a kandin daw itagu duun taini ha kabuka ta daw hadi a makaen. Bul-ug iman ku mamulang-bulang na iyan en iga kaumа hu daduwa ha kalumbata."

Pagkalugay-lugay na nakapaliman sidan hu tagwageswes. Minikagi dayun su laga, "Malaki ka, hipanaw kad ta makaen kad iman tayan ha kalumbata."

Huda tuu sa malaki. Ba da mig-ikagi ha agkabayaan din ag-ahaa sa kalumbata. Aman pig-ilahan en lang ku laga hu sangi ha iling ka adagi hu dahun hu ganda ha yumpipi.

Pagkalugay-lugay nakauma en labi sa kalumbata, duminaqpu saguna diya ta bintana daw uminungaw. Iyan din en naaha su malaki ha tag-angat kandin.

"Maayad ta amin kud en paman makaen ha maemis ha kauyagan," kagi ku kalumbata. Ba huda pa makapenga hu kag-ikagi din na dinughang en haini ku malaki hu sangi ha in-ila kandin taen ha laga. Matag ngaay

aglayang su kalumbata ta hena din ha magpadiyu ba huda en hai bul-ug makaawa ta naibitan man sa lieg din ku malaki. Mabis-ay ngaay su kalumbata ba hadi din agkadaeg sa kabis-ay taen ha malaki. Aman su malugay en sa kaghigad dan na natamped da gayed ku malaki su lieg taen ha kalumbata.

Isan natamped en sa ulu hu kalumbata ha maamahan na minikagi pa, "Magbantay ka ta ayuwa mabalaw sa asawa ku di kanak."

Huda en kalugay na nakauma sa lukes ha kalumbata. Saguna din naaha su igmaama din ha minatay-patay en. Ben nangabuliat en sa mata din hu kapauk daw namaniyadeg en sa bulbul din.

"Mangat ka iman sa migpasipala taini ha igmaama ku," kagi ku lukes.

Pag-ungaw ku kalumbata na iyan din en naaha su malaki. Saguna din en tinuka daw kahusa su malaki ba huda din sasapen. Ba dan man iman nakasalipakpak su kalumbata su maibitan ku malaki sa lieg din. Matag ngaay agkahus daw makaawa ba mabis-ay gayed su malaki, nalugay-lugay sa kaghigad dan di ku maamahan ha kalumbata. Hibaya en daan nakahus

su malaki, agkapeda en daan haini ta
miglalangesa en sa mga adul din.

Su malugay en na geminedam su kalumbata
ha madaeg gayed ta aglalasan en ku adul din
puun ku sangi taen ha malaki. Aman su malugay
en nakapagayuk haini ha hadi himatayan.
"Tuman en, hadi a ikaw aghimatayi, sugua a
lang isan inu ha agkabayaan nu ta buhaten ku,"
kagi ku lukes ha kalumbata.

"Sigi," kagi ku malaki, "basta buhayen nu
sa pinangaen nuy ha mga etaw."

Pila da man sa subay na nanubad-tubad
dayun sa lukes ha kalumbata. Na nabuhayan
dayun alan sa kinaen dan ha mga etaw.
Pagkalugay-lugay na naaha dayun ku laga sa
amay daw sa mga suled din. Pigpanubad-tubadan
dayun ku amay din su laga daw makaliku hu
pagkaadagi din. Minikagi dayun su amay ku
laga, "Imantu ta iyan ka sa maama, nakabulig
kanay na iyan ku suhul sa ipaasawa ku ikaw sa
laga ku. Elegi nu sa mga laas nu daw ku human
inyu agsaluwa."

Huda saguna hipanaw su malaki ta
nahena-hena din sa kasilag ki amay din, ba
agkahid-uwan din daan sa inay din. Aman su
makapila en luminulan su malaki duun ku

saleping din daw palayang-layang payanaen duun
hu banuwa dan.

Pag-uma dan diya ki inay dan na in-insa
din si amay dan ku hindu en. Minikagi dayun
su inay dan hu, "Nalugay en sa kapatay din ta
migdalu hu kaguul din hu pig-ula-ula din
kanak."

Minikagi dayun su malaki hu tuyu dan.
Duminuma daan si inay dan kandan. Pag-uma dan
na pigsalu sa laga daw malaki na nabaya-baya
su migbalai ta napengahan en man alan sa mga
kaseengan dan.

Sinulat hi Odissima Suclatan